

IV. TC. HABSBURSKÁ MONARCHIA V NOVOVEKU

Poznámky si prepíšte v termíne od 6. 4 do 29. 5. 2020.

Moháčska katastrofa

- protivník Uhorska – Osmanská ríša
- **29. augusta 1526 – bitka pri Moháči** – uhorské vojsko bolo rozdrvené, zahynul uhorský kráľ Ľudovít II., Turkom sa otvorili dvere do Uhorska
- nároky na trón si robil *rakúsky arcivojvodca Ferdinand Habsburský* a *sedmohradské knieža Ján Zápoľský*
- dohodli sa na rozdelení Uhorska, Ferdinand vládol v severnej a západnej časti, Ján ovládol východnú časť
- Ján Zápoľský sa spojil s Turkami v snahe získať korunu
- Ferdinand založil Stredoeurópsku podunajskú monarchiu (dnešné Rakúsko a Slovinsko, České a Uhorské kráľovstvo). Hlavným mestom sa stala Viedeň.
- panovník sa usiloval zjednotiť krajiny do centralizovanej monarchie, kde by vládol neobmedzene – absolutizmus
- monarchia pretrvala asi 400 rokov, zanikla po 1. sv. vojne
- Ján Zápoľský 1487 – 1540 – po jeho smrti v roku 1541 turecké vojsko obsadilo centrálnu časť Uhorska, vyhlásilo ju za súčasť Osmanskej ríše
- Okupácia rozdelila Uhorsko na 3 časti:
 - o územie okupované Osmanskou ríšou
 - o západná a severná časť patrila Habsburgovcom
 - o sedmohradské kniežatstvo patrilo Uhorsku
- územie dnešného Slovenska sa na vyše 150 rokov stalo jadrom Uhorska
- rozvoj kultúry a vzdelanosti
- Bitka pri Moháči – symbolický začiatok novoveku
- do roku 1711
 - o raný novovek, obdobie tureckých výbojov
 - o šírenie reformácie a rekatolizácie
 - o povstanie uhorskej šľachty

Na hranici s Osmanskou ríšou

Slovensko sa stalo súčasťou Rakúsko-Uhorska, ocitlo sa na hranici s Osmanskou ríšou. Považovalo sa za baštu kresťanstva brániacu kresťanskú civilizáciu pred islamom.

Hlavným zámerom Osmanskej ríše bolo postupovať na západ. Na obsadenom území Uhorska vznikol **Budínsky pašalík**, delil sa na **okresy** – **sandžaky** – na území Slovenska:

- ostrihomský
- novohradský
- sečiansky
- fiľakovský

Krajina bola financovaná z banských miest (drahé kovy). Mestá na svoju obranu stavali protiturecké opevnenia – **Vartovka v Krupine, Nový zámok v Banskej Štiavnici**.

Stavovské povstania

- Habsburgovci sa usilovali upevniť moc – Uhorská šľachta organizovala povstania (1604 – 1711)
- spojencom povstalcov bola Osmanská ríša – chceli dobyť Viedeň (**1683 Bitka pri Viedni**) – porážka Osmanskej ríše
- vojny nazývame kurucké – kuruci
- zväčša sa odohrávali na území Slovenska
- Osobnosti povstaní
 - o **Povstanie Štefana Bočkaja**
 - o **Povstanie Gabriela Betlena**
 - o **Povstanie Juraja Rákociho**
 - o **Povstanie Imricha Tökölyho**
- šľachtici vyhánali poddaných z domov, získavali ich pôdu
- rozmáhanie **zbojníctva** – **Juraj Jánošík**
- uhorská šľachta si udržala svoje výsady, Habsburgovci Uhorský trón a korunu

Posledné povstanie

- 1703 – 1711 – povstanie **Františka II. Rákociho**
- Slovensko bolo spustošené, ľud vyčerpaný, šľachta nespokojná
- 1703 Rákoci vpadol na Slovensko, vyzval do boja proti Viedni, najskôr ho podporovali poddaní, neskôr aj šľachta
- 1704 – povstanie vrcholilo, krvavé boje prebiehali najmä na Slovensku
- 1708 – cisárska armáda porazila kurucov v bitke pri Trenčíne
- 1711 – uzavretý **satmársky mier**. Uhorská šľachta sa zaviazala uznať dedičné právo Habsburgovcov na Uhorský trón. Sľúbila, že skončí s odbojom proti nim. Habsburgovci sa zaviazali zachovávať výsady uhorskej šľachty.

Šírenie reformácie v Uhorsku

- ešte pred bitkou pri Moháči sa reformácia šírila prostredníctvom **kňazov a učiteľov**
- uhorská šľachta zaberala cirkevné majetky
- poddaní museli prijímať vieru svojho zemepána
- len slobodné obyvateľstvo sa mohlo rozhodnúť
- medzi Slovákami a Nemcami sa šírila **Lutherova cirkev**
- medzi Maďarmi **Kalvínova**
- hlavné strediská reformácie – **Bardejov, Košice, Levoča, Prešov, Žilina**
- ako samostatná kresťanská cirkev sa **evanjelická cirkev** definitívne utvorila na začiatku 17. storočia (**1610**) – patrón evanjelickej cirkvi – **Uhorský gróf Juraj Turzo**.
- nové sídlo Ostrihomského arcibiskupa v Trnave
- v 17. storočí sa šírila rekatolizácia
- ostrihomský arcibiskup **Mikuláš Oláh** pozval Jezuitov, ktorí zakladali katolícke gymnáziá
- arcibiskup **Peter Pázmán** – **1635 založil Trnavskú univerzitu**, ktorú spravovali Jezuiti
- protestanti nemohli zakladať univerzity, vzdelávali sa na kolégiu v Prešove, až po šopronskom sneme si mohli postaviť **artikulárne kostoly**
- **1646** pravoslávni sa zaradili do gréckokatolíckej cirkvi

Humanizmus a renesancia

- **Humanizmus** – presadzoval myšlienky slobody človeka a rozvoj vied a školstva
- **Renesancia** – prejavila sa najmä v staviteľstve
- stavali sa meštianske domy, radnice (v Levoči), verejné budovy
- kaštiele na vidieku mali obrannú funkciu (v Bytči, Fričovciach, Strážkach)

Bratislava – hlavné mesto Uhorska - 1536

- najvýznamnejšie centrum Uhorska v 16. – 18. storočí
- ležala severnejšie ako Budín, nachádzala sa blízko Viedne, sídla Habsburgovcov
- stala sa sídlom:
 - o **uhorskej komory, uhorského snemu, miestodržiteľskej rady**
- **zmena sociálnej štruktúry** – väčšina mesta boli *remeselníci a obchodníci, ale aj inteligencia, roľníci, nádenníci*
- mešťania vlastnili **vinohrady**
- Bratislavu tvorilo viacero obcí – kráľovské mesto s mestskými hradbami,
 - o predmestia, nad mestom hrad, pod hradom osady
- najväčší **rozmach** mesta bol za vlády **Márie Terézie**
- šľachtické rody si tu robili paláce
- rodil sa **urbanizmus** – plánovaný rozvoj mesta
- opevnenie dala panovníčka zbúrať, mesto sa spojilo s predmestím → moderné mesto s promenádami a kaviarňami
- najväčšie a najľudnatejšie mesto 18. storočia
- najväčší **úpadok** za vlády **Jozefa II.**, hlavné mesto sa stal opäť Budín
- až do **roku 1848 tu zasadal uhorský snem**
- **Katedrála sv. Martina** – miesto korunovácie uhorských kráľov
- **Bratislavský hrad** – rezidencia panovníka

Ustaraný cisár

- po vojnách s Turkami nastúpil na trón **Karol VI.** 1685-1740
- uhorský kráľ
- **posledný mužský potomok** habsburskej dynastie
- bol aj španielskym kráľom (neskôr sa zriekol koruny) a ríšskonemeckým cisárom
- po uzavretí satmárskeho mieru, ktorý ukončil protihabsburské povstania, vybudoval silnú armádu
- zlikvidoval posledné zvyšky tureckého panstva (zásluhou Eugena Savojského) – dobyli Belehrad
- začal s upevňovaním krajiny
- nemal syna, chcel, aby sa jeho dcéra Mária Terézia stala jeho následníčkou
- **1713 Pragmatická sankcia**, zákon, ktorý zaručoval nástupnícke právo žien na trón a nedeliteľnosť Habsburskej monarchie.
- pre tento zákon obetoval mnoho území, viedol viaceré vojny a na základe tohto zákona nastúpila na trón Mária Terézia – panovníčka reforiem.
- Niektorí panovníci odmietli uznať pragmatickú sankciu

Osvietená panovníčka – Mária Terézia

- 1740 - 1780 vláda Márie Terézie
- 1741 – 1745 – vojna o rakúske dedičstvo
- 1742 – uzavrela prímerie, formálna sa vzdala Sliezska, opätovne ho chcela získať v 7-ročnej vojne 1756 – 1763
- Reformy
 - o cieľ reforiem – hospodársky a mocensky posilniť monarchiu
 - o odpor uhorskej šľachty
 - o vláda absolutisticky s okruhom poradcov
 - o ovplyvnená ideou osvietenstva – osvietenský absolutizmus
- **Urbársky patent 1767** (tereziánsky urbár 1770 – 1772) – hospodárska reforma, upravovala povinnosti poddaných voči zemepánovi. Ochrana pred nadmerným zaťažením, zlepšenie postavenia v spoločnosti.
- V 18. storočí pestovanie nových plodín – zemiaky, kukurica.
- Podporovala rozvoj manufaktúr.
- **Reforma školstva 1777** – jednotný školský systém od ľudových škôl po univerzity
 - o zaviedla povinnú školskú dochádzku od 6 do 12 rokov
 - o triviálne (ľudové) školy – čítanie, písanie, počítanie, základy moderného hospodárenia
 - boli zväčša cirkevné, vyučovalo sa v materinskom jazyku, bolo ich málo, jeden učiteľ učil aj 100 žiakov, luxus
 - o univerzity – poštátnené, v 18. storočí na Slovensku v Trnave a Košiciach
 - o odborné školstvo v roku 1763 – Odborná poľnohospodárska škola v Senci a Banická akadémia, vysoká banská škola v Banskej Štiavnici

Ďalšie reformy:

Vojenské reformy

- budovanie silnej **armády** – delostrelectvo
- zriadila **vojenskú akadémiu**, kadetku, polytechniku
- spokojnosť vojakov – stravovanie, žold, možnosť dovolenky

Tereziánsky kataster

- **1748 – súpis vlastníkov pozemkov** – stanovenie dane
- *dominikal* – panská pôda – pracovali poddaní
- *rustikal* – pôda prenajímaná poddaným

Reformy súdnictva

- 1768 nový **trestný poriadok Constitutio Criminalis Theresiana** – zákaz rozsudku nad čarodejnicami, zmiernenie telesných trestov, zákaz mučenia
- **občiansky zákoník Lex Theresiana** – pred súdom sú všetci občania rovní, poddaný má právo na obhajcu

Reformy zdravotníctva

- zdravotné komisie – ochrana pred nákazlivými ochoreniami
- očkovanie proti chorobám
- zriaďovanie lekárskeho fakúlt

Ďalšie zásluhy:

- opravy ciest,
- nové strieborné mince – tereziánske toliare,
- clo,
- prebytok v štátnom rozpočte

Reformátor na tróne – Jozef II.

- **1780 – 1790 – vláda Jozefa II.** – vyrastal pod vplyvom osvietených reforiem
- cieľom bolo vybudovať ríšu s centralizovanou štátnou správou (nemčina ako úradný jazyk)
- presvedčený o neobmedzenosti moci panovníka
- pomoc profesionálneho úradníckeho aparátu a polície
- množstvo patentov
- **V cirkvi – zrušenie kláštorov** – ponechal iba tie, ktoré sa venovali výchove mládeže, starým a chorým.
- **1781 Tolerančný patent** – náboženské zrovnoprávnenie obyvateľov.
 - o Evanjelici, pravoslávni a kalvíni – lepšie podmienky na vykonávanie cirkevných obradov.
- zlepšil spoločenské postavenie židovského obyvateľstva.
- **1785 – patent o zrušení nevoľníctva** – poddaní sa mohli slobodne sťahovať sobášiť, dávať deti na remeslo a štúdium → urýchlenie sťahovania voľnej pracovnej sily do miest a priemyselných stredísk
- rozšírenie školskej dochádzky medzi chudobných
- nový právny poriadok – rovnosť obyvateľov pred zákonom, zrušenie trestu smrti
- zrušenie cenzúry
- rozdelenie Uhorska do 10 dištriktov (3 na území Slovenska)
- plán – všeobecná daňová povinnosť – sčítanie obyvateľstva a očíslovanie nehnuteľností → odpor u šľachty
- nesúhlas s vládou
- zapojenie sa do vojny s Osmanskou ríšou
- pred smrťou odvolal patenty okrem tolerančného a nevoľníctva

Epocha osvietených vzdelancov

- rozvoj vedeckého bádania pod vplyvom osvietených myšlienok – rozvoj prírodovedného výskumu
- zahraniční vedci zaujímali ich technické **vynálezy v baníctve**, všímali si prírodu, geologické zloženie krajiny, obyvateľstvo a spôsob života
- **vznik učeníých spoločností či akadémií**
- 50. roky 18. storočia – centrá vedeckého bádania – univerzity, venovali pozornosť, matematike, fyzike, chémii.

Matej Bel – veľká ozdoba Uhorska

- návrh 1. učenej spoločnosti
- zaujímal sa o zemepis, prírodopis, históriu
- **zostavil Notície** – geografia jednotlivých uhorských stolíc (predchodkyňa encyklopédií) - obsahujú historické a zemepisné vedomosti o novom Uhorsku v latinčine. Obhajuje rovnoprávnosť Slovákov v Uhorsku, za typické vlastnosti Slováka považuje pracovitosť a veselosť.
- Mapy a rytiny k textu nakreslil **slovenský kartograf Samuel Mikovíni**.